

УДК 378.4(477.4):[575.8+372.857.4]

М. А. Віннікова, канд. біол. наук, доц.
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра гідробіології та загальної екології,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна

К. О. ВІНОГРАДОВ — ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Простежено життєвий та науковий шлях морського гідробіолога, професора К. О. Виноградова. Наведена характеристика його наукових досягнень та внеску в біологічну науку. Особлива увага в статті надається особистості К. О. Виноградова як викладача та лектора. Розглянуто різні аспекти його наукової та громадської діяльності.

Ключові слова: К. О. Виноградов, кафедра гідробіології, біологічний факультет, Одеський університет.

К. О. Виноградов народився 1 лютого 1902 р. в Ревелі (зараз Таллінн) в сім'ї службовця. Батько його — О. О. Виноградов — був за освітою хіміком, працював на спиртзаводі. Потім служив у Червоній Армії, знову працював хіміком. Він надрукував у 1930-ті рр. брошуру “Селянам про хімію”. Дід був інспектором народних училищ у Рязані.

Вчився К. О. Виноградов у ревельській та гельсінгфорській (тепер Гельсінкі, Фінляндія) російських гімназіях. З 1918 до 1929 р. служив у лавах Червоної Армії, брав участь у громадянській війні. Одночасно з 1924 р. вчився

на агробіологічному відділенні Харківського інституту народної освіти, який закінчив у 1928 р. В цей час К. О. Виноградов познайомився з морською фауною Чорного (Карадаг, Батумі) та Баренцевого морів. З 1929 до 1932 р. він був аспірантом сектора екології Харківської філії НДІ зоології та біології АН УРСР, а також науковим співробітником Карадагської біологічної станції Московського товариства дослідників природи. У 1932 р. К. О. Виноградов брав участь у першій комплексній Тихоокеанській експедиції Державного гідрологічного інституту (Ленінград) та Тихоокеанського інституту рибного господарства (Владивосток) під керівництвом К. М. Дерюгіна, одного з засновників вітчизняної морської гідробіології. Тоді ж він разом з П. В. Ушаковим організував Камчатську морську станцію Державно-

го гідрологічного інституту. У 1933—1936 рр. він був завідувачем цієї станції (Петропавловськ-Камчатський).

К. О. Виноградов проводив дослідження в Авачинській бухті та Кронській затоці, а також в інших бухтах Тихоокеанського узбережжя Камчатки. У 1932—1937 рр. Костянтин Олександрович — науковий співробітник Державного гідрологічного інституту Гідрометеослужби СРСР (Ленінград). В 1937 р. на запрошення АН УРСР він став директором Карадагської біологічної станції.

У 1930-х рр. К. О. Виноградова було репресовано, але його швидко відпустили. Під час війни, восени 1941 р., Костянтин Олександрович евакуювався до Уфи, де працював в Інституті зоології та біології АН УРСР завідувачем групи зообентосу. Тут у 1942 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему “Поліхети Карадагу (Чорне море)”. Влітку 1944 р. його знову було призначено директором Карадагської біологічної станції. Тут він працював до 1952 р. У 1947 р. у Зоологічному інституті АН СРСР (Ленінград) він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук на тему “Фауна прикамчатських вод Тихого океану”. Вчене звання професора К. О. Виноградов отримав у 1951 р.

В 1952—1953 рр. Костянтин Олександрович організував Одеську біологічну станцію Інституту гідробіології АН УРСР, в якому працював старшим науковим співробітником; з 1954 до 1963 р. керував цією станцією. У 1963—1969 рр. він — керівник Одеського відділення Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського АН УРСР (Севастополь) і завідувач відділу екологічної біогеографії. У 1970—1972 рр. Костянтин Олександрович працював заступником директора Інституту з наукової роботи, керівником Одеського відділення; з 1974 р. майже до кінця життя — консультантом в Азово-Чорноморському НДІ морського рибного господарства та океанографії [1, 2, 3].

Протягом майже двох десятиріч К. О. Виноградов очолював численні експедиції Одеської біологічної станції та Одеського відділення Інституту біології південних морів у Чорному та Азовському морях.

Костянтин Олександрович — автор більш як 185 наукових праць, у тому числі 8 монографій, присвячених питанням фауністики та біогеографії, а також історії гідробіологічних досліджень. Він був ентузіастом у науці, чудовим організатором науки, людиною глибоких знань.

Разом з науковою К. О. Виноградов проводив велику педагогічну роботу. Він за сумісництвом був професором кафедри зоології хребетних Кишинівського університету (1953—1956), професором кафедри фізичної географії (1956—1957) Одеського університету, тривалий час (1956—1971) був професором кафедри гідробіології (за сумісництвом), у 1964—1965 був завідувачем кафедри на громадських засадах. На кафедрі гідробіології викладав курс загальної гідробіології, спецкурс “Фауна морів”.

З університетом у нього були давні зв'язки, особливо з професором І. І. Пузановим. Крім того, студенти кафедри гідробіології проходили навчально-виробничу практику на Карадагській біологічній станції, коли директором її був К. О. Виноградов. Студенти поверталися з практики з великим враженням від її організації і всього побаченого. Деякі студенти збирали там матеріал по Карадагу для своїх курсових та дипломних робіт. Це стосується не тільки студентів-гідробіологів, але й студентів-зоологів хребетних. Як зазначають А. Л. Драголі, О. І. Морозовська, М. А. Віннікова [3], в сезон на Карадагській біостанції звичайно збирався цвіт гідробіологічної науки Союзу РСР, і ця частина Кримського узбережжя була однією з найбільш вивчених у Чорному морі. Центральною фігурою серед різноманітних приїжджих усіх рангів був директор. Він особисто брав участь в усіх поточних справах на березі та в лабораторіях.

В 1955 р. Костянтин Олександрович розпочав свою діяльність на біологічному факультеті Одеського (тоді державного, нині — національного) університету. Новий професор, без сумніву, був моряком — і за ходом, і за засмагом, і за відвертою любов'ю до моря. Він одразу привернув до себе увагу студентів, а новий спецкурс на кафедрі — “Фауна морів СРСР” — з великим зацікавленням слухали не тільки студенти, але й викладачі. Це були лекції не тільки авторитетного вченого та ентузіаста науки, але й лектора-майстра, що безроздільно оволодівав аудиторією. Будучи дослідником багатьох морів і учасником численних експедицій, Костянтин Олександрович мав багато експедиційних фотографій та показував їх з допомогою епідіоскопу. Ми ніколи раніше не бачили на столі лектора так багато вітчизняних та зарубіжних видань, що мали відношення до теми, яка викладалася.

В той час лекції з загальної гідробіології читалися тільки для студентів кафедри, лектором був проф. О. Р. Прендель. Була очевидною необхідність читання цього курсу і для інших студентів. Але здійснити це зміг тільки Костянтин Олександрович.

З 1964/65 учбового року, у зв'язку з хворобою завідувача кафедри проф. О. Р. Пренделя, цю посаду майже два роки на громадських засадах обіймав проф. К. О. Виноградов. Справам кафедри завідувачий приділяв завжди багато часу та уваги. Саме він клопотав та добився у міністерстві впровадження курсу “Загальна гідробіологія” для всіх студентів-біологів III курсу.

Загальну гідробіологію К. О. Виноградов читав так само захоплено, як і “Фауну морів СРСР”. Його чудові лекції виховали не одне покоління наших студентів.

Під його керівництвом проходила й виробнича практика студентів-гідробіологів. З притаманною йому ініціативою і енергією Костянтин Олександрович виступав за необхідність проведення саме морської практики студентів. Тому курсові та дипломні роботи були тематично пов'язані з напрямком наукових досліджень Одеської біологічної станції. Кращих студентів Костянтин Олександрович запрошував у склад співробітників станції. Вчорашні студенти швидко ставали кан-

дидатами наук. Із співробітників станції — випускників ОДУ можна згадати канд. біол. наук В. О. Сальського, В. Й. Лісовську, Л. М. Зелезінську, А. Л. Драголі, Л. Д. Камінську, Т. І. Єрьоменко та ін.

В період завідування кафедрою К. О. Виноградов особисто керував науковим студентським гуртком. Сам часто виступав перед студентами з повідомленнями, виступав яскраво та емоційно, вражаючи. Водночас ці виступи були пронизані глибокою обізнаністю з сучасним станом наукових проблем. Нову інформацію, яку в той час обговорювали на наукових конференціях, нарадах та симпозиумах, він негайно передавав студентській аудиторії.

Давньою мрією фахівців приморського університету було мати власне експедиційне судно. Лише завдяки К. О. Виноградову до 100-річного ювілею ОДУ таке судно прибуло до Одеси і одержало ім'я "Академік Андрусів". Сталося це без грошових витрат — "з балансу на баланс" перевів університету свій подарунок директор Інституту біології внутрішніх вод відомий полярник І. Д. Папанін, який добре знав К. О. Виноградова багато років. Судно потім успішно працювало у пригірлових районах північно-західної частини Чорного моря та обслуговувало не тільки біологічний факультет, а й геолого-географічний.

Ще в перші роки своєї роботи на кафедрі К. О. Виноградов залучив співробітників та студентів до гідробіологічного товариства. Коли під його керівництвом в м. Одесі було організовано відділення Всесоюзного гідробіологічного товариства, всі співробітники та студенти кафедри того періоду стали його членами.

Костянтин Олександрович був членом ради біологічного факультету, а також членом ради біологічного факультету по захисту кандидатських дисертацій. У багатьох здобувачів вчених ступенів він був офіційним опонентом. Це стосується й автора цієї статті. Як опонент був людиною чесною та принциповою. Не прискіпувався, а робив зауваження по суті. Багатьом у цьому плані він дав путівку в життя (вчена рада тоді збиралася майже щомісячно, заслуховували по 2 дисертації).

К. О. Виноградов був завжди переповнений оригінальними ідеями. Приходячи на кафедру, він розповідав про плани майбутніх досліджень в ІнБПМі, про намічені експедиції або про їх результати. З юнацьким запалом говорив про своє бажання організувати експедицію на судні під червоними вітрилами, пройти по периметру Чорного моря і провести дослідження H_2S .

Костянтин Олександрович був професором біологічного факультету більше 15 років. Всі ці роки він був людиною надзвичайно скромною: у бібліографічному покажчику "Костянтин Олександрович Виноградов" (Одеса: Библиотека им. Горького, 1984) навіть не згадується той факт, що він завідував кафедрою в Одеському університеті.

Незвичайна працездатність дозволяла йому поєднувати наукову, педагогічну та адміністративну сфери діяльності. Незважаючи на велику зайнятість, К. О. Виноградов ніколи не пропускав свої лекції,

завжди вчасно приходив на кафедру. У колективі ОДУ він користувався великою повагою.

Звітуючи про роботу ІнБПМу за певний період часу, К. О. Виноградов завжди вказував, яку роботу за цей період проводив ІнБПМ в університеті, скільки студентів було на практиці в ІнБПМі, та з гордістю звітував про власну роботу в університеті. Очевидно, цю роботу педагога він дуже цінував.

У 1971 році кафедра гідробіології організувала всесоюзну конференцію по перспективах розвитку рибного господарства у Чорному морі. К. О. Виноградов брав у цьому найактивнішу участь і дуже допоміг у роботі по організації конференції.

В 2000 р. в університеті було видано 4-томник “Професори Одеського (Новоросійського) університету”. В ньому є стаття і про професора Костянтина Олександровича Виноградова, і про ту роботу, яку він проводив в університеті. К. О. Виноградов був також віце-президентом (1971—1976) Всесоюзного гідробіологічного товариства АН СРСР, членом Басейнової секції Індійського океану та південних морів, іхтіологічної комісії Міністерства рибного господарства СРСР, наукових проблемних рад, вчених рад з захисту дисертацій Одеського університету, Інституту біології південних морів АН УРСР, членом Географічного товариства СРСР, Всесоюзного товариства “Знання”. Він був членом багатьох редколегій, у тому числі “Гідробіологічного журналу”, брав участь у роботі декількох міжнародних наукових конгресів та симпозіумів. К. О. Виноградов підготував 15 кандидатів наук, консультував двох докторантів.

За активну наукову та громадську діяльність його було нагороджено орденом “Знак Пошани” та шістьма медалями. За часів служби у Червоній Армії він отримав Почесну грамоту ВУЦК та іменну зброю (1928).

Помер К. О. Виноградов 21 грудня 1989 р., похований в Одесі на Таїровському цвинтарі.

Література

1. Винникова М. А. Виноградов Костянтин Олександрович. Зоолог, гідробіолог. // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. Т. 2. — Одеса, Аст-ропринт, 2000. — С. 220–223.
2. Жирмунский А. В., Золотарев В. Н., Макаров Ю. Н. Константин Александрович Виноградов // Биология моря. — 1985. — № 1. — С. 72–74.
3. Драголи А. Л., Морозовская О. И., Винникова М. А. К портрету профессора К. А. Виноградова // Видные ученые Одессы. — Вып. 2, 1992. — С. 93–99.
4. Константин Александрович Виноградов; Библиогр. указ. лит. // ОГНБ им. Горького. Сост.: Шекера Л. И., Виноградов А. К. — Одесса, 1984. — 60 с. — (Ученые Одессы, вып. 12).

М. А. Винникова

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра гидробиологии и общей экологии,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65026, Украина

К.А.ВИНОГРАДОВ — К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

Резюме

Прослежен жизненный и научный путь морского гидробиолога, профессора К. А. Виноградова. Дана характеристика его научных достижений и вклада в биологическую науку. Особенное внимание уделяется личности К. А. Виноградова как преподавателя и лектора. Рассмотрены различные аспекты его научной и общественной деятельности.

Ключевые слова: К. А. Виноградов, кафедра гидробиологии, биологический факультет, Одесский университет.

M. A. Vinnikova

Odessa National I. I. Mechnikov University,
Department of Hydrobiology and General Ecology,
Dvoryanskaya St., 2, Odessa, 65026, Ukraine

TO 100-TH ANNIVERSARY OF K. A. VINOGRADOV'S BIRTH

Summary

The course of life and scientific activity of marine hydrobiologist professor K. A. Vinogradov is expounded. Characteristic of his scientific achievement and contribution to biological science are given. The particular attention was attracted to K. A. Vinogradov as a teacher and a lector. The different aspects of his scientific and public activity are observed.

Key words: K. A. Vinogradov, Department of Hydrobiology, Biological Faculty, Odessa University.